

Az első Léon Blum-kormány külpolitikája

La politique extérieure du premier gouvernement Léon Blum.
Léon Blum, chef de gouvernement, 1936–1937. Paris, 1967. 329–353

1936 június elején a francia külpolitikában az etiópiai háború következményei és a Rajnavidék visszafoglalása az uralkodó kérdés.

A kelet-afrikai olasz győzelem a kollektív biztonság elvének újabb vereségét jelentette; a genfi olasz delegáció május 12-én kijelentette, hogy visszalép a Tanács ülésein való részvételtől, ha az etiópiai kiküldött továbbra is ott ülésezik; az olasz kormány értésükre adta, hogy keresni fogja a közeledést Németországhoz, ha nem kapja meg Etiópia annexiójának elismerését.

A kormány, a katonai parancsnokság, a parlamenti vezető körök, a sajtó március 7-e utáni bátortalansága láttán Franciaország szövetségesei elgondolkoznak, hogy tovább is bizhatnak-e támogatásában. A brit kormány, mely a válság idején minden katonai akció kerülését javasolta a francia kormánynak, valóban bejelentette szándékát „minden hatalmában álló intézkedés” megtételére, hogy megóvja Franciaország biztonságát „egy nem provokált agresszió ellen”, de csak abban az esetben, ha az új rajnai megnemtámadási szerződés tárgyalásai kudarcba fulladnának.

Végül a német kormány, melyet a brit kormány május 6-án felszólított „Európa jelenleg fennálló területi és politikai státusának” tiszteletben tartására, még semmilyen választ nem adott.

Tájkép romokkal.

A francia kormányfő miniszteri nyilatkozatában és a képviselőházban június 23-án megindult külpolitikai vitában hangsúlyozza békeakaratát; szándékát, hogy megvalósítsa a kiegyezést minden néppel és megerősítse a kollektív biztonságot; óháját, hogy létrejöjjön a fegyverkezés korlátozása. E programban semmi sincs, ami eltérne a megszokott gondolatoktól. Egyébként nem a külpolitika a kormány fő gondja. De egy hónappal később a spanyol polgárháború váratlanul a legsúlyosabb problémák elé állítja, nem csak azért, mert azzal fenyeget, hogy utat nyit egy nemzetközi konfliktus előtt, de azért is, mert szembeállítja a miniszterelnök személyes meggyőződését a politikai szükségszerűséggel.

Ezért hát elsősorban a spanyol kérdésre kell fordítani a figyelmet, annál is inkább, mert nemzetközi következményei szinte minden téren érezhetőek.

I

Mi vitte rá a miniszterelnököt ígérete megszegésére, miután július 20-án repülőgép- és fegyverszállítást ígért a spanyol kormánynak, segítségül a felkeléssel szembeni ellenálláshoz? (*A Franco vezette felkelés dátuma július 18. – A szerk.*) Hogyan történt, hogy néhány nap múlva ő kezdeményezte az európai államoknál a polgárháborúba való benemavatozási szerződés megkötését? Miért ragaszkodott ehhez a politikához még akkor is, mikor már nyilvánvalóvá vált, hogy ezt a szerződést minduntalan megszegik? Ezek nyilvánvalóan sokszor elismételt témák, de azért számos részlet még bizonytalan. Az esemény tanulmányozását tehát nem lehet mellőzni.¹

1. A spanyol kormány július 20-i fegyverszállítási kérelme nem diplomáciai úton történt; egyenesen a miniszterelnökhöz érkezett, táviratilag. Valószínűleg egy előző ígéretre támaszkodott: 1935 decemberében egy Franciaország és Spanyolország között megkötött kereskedelmi egyezmény függelékeként szereplő „bizalmas jegyzet” előíranyozta, hogy a spanyol kormány 20 millió frank értékben fegyvert és municiót vásárolhat Franciaországtól. A miniszterelnök saját bevallása szerint késznek mutatkozik elfogadni a spanyol kormány kérelmét és 21-én közli elhatározását a külügyminiszterrel, a hadügyminiszterrel és a légügyi miniszterrel. Engedélyezni akarja ezt a segítséget, nem csak azért, mert a Frente Popular Spanyolországa „jó barát”, hanem mert a fasizmus spanyolországi győzelme esetleg lehetővé tenné, hogy Olaszország és Németország tengeri vagy légi támaszpontokat létesítsen a Baleárokon és a Kanári-szigeteken. Másnap elutazik Londonba, ahol egy francia–angol–belga konferencia fog ülésezni, azzal a céllal, hogy megvesse a Németországgal való tanácskozás alapjait egy esetleges „locarnoi” típusú egyezmény tárgyában.

A konferencia során, július 23-án nem esik szó a spanyol polgárháborúról: a jegyzőkönyvben a legkisebb említés sem történik róla. De a miniszterelnök az *Echo de Paris* különtudósítója, Pertinax kérdezősködésére elmondja, hogy szándékában áll fegyvert szállítani Spanyolországba. Elmondja ezt a külügyi államtitkárnak, Anthony Edennek is.

Léon Blumnak és Yvon Delbosnak e londoni tartózkodása alatt

indul meg egy sajtóhadjárat, főleg az *Echo de Paris* és a *Le Jour*² részéről. Az *Echo de Paris* 22-re két spanyol repülőtsiszt érkezését jelezte a Bourget repülőtérré, s tudni szeretette volna, nincsenek-e megbízva azzal, hogy francia csapatok beavatkozását kérik spanyol-Marokkóban. 23-án, ezúttal a fegyveres beavatkozásra való utalás nélkül bejelenti, hogy a két tiszt megbízása franciaországi bombázógépek vásárlására szól. 24-én a két lap jelzi, hogy a tárgyalásokat egy spanyol rendkívüli követ vezeti,³ Fernando de Los Rios (*spanyol szocialista, egyetemi tanár, 1931 után miniszter, 1936–1939 között Spanyolország washingtoni követe. – A szerk.*), aki felvette a kapcsolatot a hadügyminiszterrel, a légügyi miniszterrel és a miniszterelnök állandó helyettesével. Megadják a kért felszerelés jegyzékét: 25 Potez repülőgép 1.200 bombával; 8 darab 75-ös ágyú, darabonként 200 lövedékkel; 50 gépfegyver 12 millió tölténnyel; 1.000 puska 1 millió tölténnyel. A *Le Jour* szerint a repülőgépek azonnal indulnak, a bombákat egy spanyol hajó fogja elszállítani, mely Marseilleben várja azokat. A tüzéségi felszerelést az *Echo de Paris* szerint kilenc napon belül kell szállítani.

A fegyverszállítások, mondja a két lap, megengedhetetlenek. Gyengítik a honvédelmet. Megsértik a más hatalom belügyeibe való be nem avatkozás elvét: Sarrault-Flandin minisztériuma nem utasította-e el tavasszal, hogy fegyvert adjon el a venizeloszi felkelő mozgalomtól fenyegetett görög kormánynak? Kiprovokálják a felkelők neheztelését, pedig holnap talán már ők lesznek az urak: a francia kormány meg akarja-e kockáztatni, hogy „Hitler karjaiba vesse Spanyolországot”? Végül rábírhadják a fasiszta államokat, hogy a „nacionalisták” mellé álljanak. Egyébként, tessék hozzá július 25-én, a miniszterelnöknek a légügyi miniszter (*Pierre Cot, radikális párti. – A szerk.*) által Élienken támogatott elhatározását a külügyminiszter (*Yvon Delbos, radikális párti. – A szerk.*) nem fogadta el.

Az értesülések pontosak. A fegyverszállításra vonatkozó tájékoztatást a párizsi spanyol követségről kapta a két lap, mégpedig a katonai attasétól (*Aki Franco oldalán állt. – A szerk.*). Ami pedig a külügyminiszter és a miniszterelnök közötti nézeteltérést illeti, egy 24-én kiadott sajtóközleményből világosan látható: „Idegen hatalom számára semmiféle fegyverszállítás nem történhet a Quai d'Orsay véleményének kikérése nélkül. Márpedig a külügyi szolgálatot ilyen jellegű kéréssel nem keresték fel”.

2. Amint 24-én 19 órakor a miniszterelnök és a külügyminiszter visszaérkezik Párizsba, a 21-én meghozott elvi döntések újból napirendre

kerülnek. A spanyol kormánynak szóló fegyverszállítás terve huszonnégy óra alatt semmivé foszlik. E változás állomásai világosan kitűnnek a jelentésből, melyet Fernando de Los Rios küld a spanyol miniszterelnököknek július 25-én. (*Delbos maga is minisztériuma, fő tisztviselőinek nyomása alatt állt. – A szerk.*) A 24-ről 25-re virradó éjjel a rendkívüli követ részvesz a fegyverszállítás kérdésében közvetlenül érintett minisztereknek a francia miniszterelnök lakásán tartott megbeszélésén és megállapítja a köztük fennálló véleménykülönbséget. Egy órával később a légügyi miniszter tájékoztatja: a külügyminiszter nem engedélyezi, hogy az elszállításra váró repülőgépeket francia pilóták vezessék Spanyolországba. 25-én reggel, mikor át akarja venni a Potez repülőgépeket, mint írja, „Jelkézhetetlen nehézségekbe” ütközik. Megtudja, hogy a köztársasági elnök és a képviselőház elnöke nyomást gyakorol a miniszterelnökre, hogy rávegye: tegyen le a hadianyagszállításról.⁴ 25-én délután összehívják a minisztertanácsot. Mit határoz? A Fournier ügynökség sajtóközleménye ezt mondja:

„A francia kormány, miután ma délután megvitatta a minisztertanácsban, egyhangúlag úgy döntött, hogy semmilyen módon nem avatkozik be Spanyolország belügyeibe. A külügyminiszter, Yvon Delbos által támogatott nézetet egyhangúlag elfogadták. Végül a spanyol kormány által kért hadianyagok tárgyában a minisztertanács ülése végén a hivatalos körök kijelentették: nem igaz, hogy a francia kormány kész intervencióspolitikát folytatni”.

A hadianyagszállítás ellen kampányt indító hírlapok újjonganak. Bizonygatják, hogy a kormány tagjainak többsége „viharos kimagyarázkodások” után szembefordult a légügyi miniszterrel. A szélsőbaloldali sajtó kijelenti, hogy a fegyverek és repülőgépek szállítása nem ellentétes a nemzetközi joggal és hogy a minisztertanács határozata felér „a spanyol fasisztáknak adott közvetett támogatással”. A Népfront-kormánytól, írja a *Le Peuple* (*A CGT központi orgánuma. – A szerk.*) joggal várhattunk volna mást, mint egy sor lemondást”. S a 27-i *L'Humanité* a nemzeti érdekekre hivatkozik: „Nekünk nem közömbös, ha Franciaországnak holnap védenie kell délnyugati határait”.

Mi volt a minisztertanács határozatának jelentősége? A parlamenti vizsgálóbizottságnak 1947-ben adott nyilatkozata szerint a miniszterelnök nem törődött bele, hogy lemondjon a spanyol kormánynak adandó minden segítségről; Mexikónak szándékozott átengedni bizonyos hadifelszerelést, mely azokat továbbadta volna a spanyol kormánynak. De 27-én a

külgügyminiszter a diplomáciai szolgálati helyeknek megküldött köriratában így fogalmazta meg a francia kormány állásfoglalását: „... Minden Spanyolországba irányított földi vagy légi hadianyagszállítás tilos, legyen szó akár állami, akár magánipari termékről. De bizonyos előzményeknek megfelelően továbbra is engedélyezett a fegyverzet nélküli repülőgépek kivitele, melyeket a magánipar szállít Spanyolországnak”.

30-án a felsőház külgügyi bizottsága előtt a miniszterelnök és a külgügyminiszter a sajtótájékoztatók szerint kijelenti, hogy a kormány „teljességgel cáfolja mindazokat a híreszteléseket, melyek az állítólagos francia fegyver-, repülőgép- és hadianyagszállításokról elterjedtek”; a bizottság gratulál nekik. Másnap a képviselőházban Yvon Delbos hozzáteszi: „Szállíthattunk volna fegyvereket a jogilag és ténylegesen törvényes spanyol kormánynak. Nem tettük meg, először is elvből és humanizmusból, másrészt, hogy ne adjunk ürügyet azoknak, akik kedvet kaphattak volna fegyvert szállítani a lázadóknak”.

3. Időközben június 30-án új tényező jött közbe: olasz repülőgépek egy csoportja átrepült a marokkói Oujda felett és spanyol Marokkó felé tartott; kettő e gépek közül üzemanyaghiány miatt kénytelen volt a cél előtt leszállni. Katonai repülőgépek voltak, legénységük tisztékből és altisztékből állt. A 30-ról 31-re virradó éjjel megérkeztek a vizsgálat első eredményei Rabatból Párizsba. Tagadhatatlanul megállapítást nyert tehát, hogy az olasz kormány katonai repülőgépeket és pilótákat küld Franco tábornoknak. Ez nagyobb cselekvési szabadságot ad Franciaországnak. „Mindjárt sokkal kellemesebbnek éreztük magunkat” – mondja majd Léon Blum 1947-ben, a parlamenti vizsgálóbizottság előtt. Nem mentek odáig, hogy kövessék az olaszok példáját, azaz hogy repülőgépeket és a légierő kötelékébe tartozó pilótákat küldjenek Spanyolországnak, de a miniszterelnök úgy véli, hogy „megszabadulhat” a megtett elővigyázatossági rendszabályoktól és túllépheti a korlátokat, melyek közé a minisztertanács 25-én tevékenységét szorította.

Mi is történik tehát augusztus első napjaiban? Két intézkedést tesznek.

a) *Diplomáciai lépések.* Augusztus 1-én este, egy új minisztertanácsi ülés után a külgügyminiszter utasításokat küld a londoni és a római nagykövetnek. A francia kormány, mondja a távirat, a július 27-én tett nyilatkozatnak megfelelően tartózkodik a spanyol kormánynak szóló fegyverszállítás teljesítésétől. De tudomására jutott, hogy külföldi eredetű szállítmányok érkeztek a felkelőkhöz. Ezért hát javasolja az angol és az olasz

kormánynak, egyezzenek meg a „be nem avatkozás közös szabályainak” elfogadása tárgyában. „Tegyük hozzá, hogy várva, amíg egy ilyen tárgyú egyezmény létrejön, s figyelembe véve a felkelők által most megkapott hadianyagszállítmányt, a francia kormány úgy véli, elvileg nehezen utasíthatná vissza egy szabályos és hivatalosan elismert kormány kérését és hogy e tekintetben fenn kellene tartsa az előzőleg megállapított szabályokon túlmenő cselekvési szabadságát”. A Foreign Office tanácsára ugyanezeket az utasításokat megküldte Berlinbe, Moszkvába és Lisszabonba is.

Mindent összevéve, a feltételes mód ellenére a francia kormány bejelenti fegyverszállítási szándékát, de eláll tőle, ha az olasz kormány kötelezi magát, hogy abbahagyja a sajátját. Egy, külön a brit kormánynak szánt, táviratban rámutat, hogy be nem avatkozási javaslatának célja: elkerülni „a hatalmi blokkok létrejöttét, melyek hiábavalóvá tennék a béke fenntartására irányuló minden törekvést”, és „a felkelőknek nyújtandó olasz támogatást, melynek bázisa Marokkó spanyol övezete volna”.

Augusztus 5-én, miután az olasz kormány beleegyezését nem szereztek meg, a külügyminiszter, aki nem akarja, hogy a tárgyalások elhúzódjának, újból kezdeményez. Elkészíti egy nyilatkozat tervének szövegét, melyet őt kormányának javasol elfogadásra. E nyilatkozatnak ki kell mondania „a hadifelszerelések, légi járművek és hadihajók Spanyolországba történő közvetlen vagy közvetett kivitelének, továbbszállításának és átmenő forgalmának” tilalmát. Másnap bejelenti, hogy lehetetlen visszautasítania a spanyol kormány kérését, bár azért továbbra is óhajtja a benemavatkozási egyezmény gyors megvalósulását. Felújítja hát, ezúttal a feltételes mód használata nélkül az öt nappal ezeleőtti figyelmeztetést. Valójában ebben az időpontban 17 Dewoitine gépet, melynek megrendelését a litván kormány adta át a francia iparnak, leszállítanak Spanyolország részére.

Végül a 8-ról 9-re virradó éjjel, egy minisztertanácsi ülés után a miniszter újabb körrendeletet bocsát ki. Figyelembe véve a „biztató” fogadtatást, mondja, amiben utolsó javaslata részesült, a francia kormány úgy döntött, hogy visszatér a július 27-i körrendeletben jelzett álláspontjához. Megtiltja hát a Spanyolországba irányuló fegyverkivittelt és lemond még a kikötésről is, melyet a körrendeletben a repülőgépeknek magánipar által történő szállítása tárgyában tett. Ez a határozat hatályba lép anélkül, hogy kívárnák egy benemavatkozási egyezmény megkötését. De azért, ha ezt az egyezményt „rövid időn belül” nem kötik meg, a kormány „esetleg szükségesnek találja az egész helyzet újbóli felülvizsgálatát”.

b) *A francia és angol tengeri vezérkar kapcsolatai.* Míg ezek a tárgyalások folynak, Darlan tengernagy augusztus 5-én Londonban tanácskozik Chatfield tengernaggyal, az admirális első lordjával. Megbízása arra szól, hogy kifejtse a spanyol felkelők győzelmének lehetséges következményeit. Olaszország támaszpontokat létesíthet a Baleárokon, Németország pedig a Kanári-szigeteken. Két kérdést tesz fel.

1. Franciaországnak és Angliának nem kellene-e foglalkozni e veszély kérdésével?

2. Nem lehetne-e, a benemavatkozás elvének fenntartásával, megkísérelni a közvetítést „a Frente Popular és a felkelők között, abban a reményben, hogy ezzel megkönnyítik egy, az egész spanyol népre támaszkodó demokratikus kormány megalakulását”?

Chatfield tengernagy az első pontra azt válaszolja, hogy az admirális a Németországnak és Olaszországnak tulajdonított szándék semmi jelét nem látja és hogy a kérdést mindenképpen diplomáciai úton kellene megtárgyalni; a második pontra vonatkozóan úgy véli: a meditáció annak a veszélynek teszi ki Angliát, hogy az „üllő és kalapács” közé kerül. A brit kabinet azon a véleményen van, hogy „semmilyen módon nem kell beavatkozni a spanyol polgárháborúba”.

Úgy látszik, Darlan küldetése és a diplomáciai lépések közt nem teljes a harmónia. Lehet, hogy a miniszterelnök, aki még nem törődött bele a benemavatkozási politikába, kereste a lehetőségeket, hogyan jusson ki belőle?

4. E tétovázások ellenére, melyek valószínűleg a minisztériumon belüli ellentétes törekvéseket tükrözték, a diplomáciai tevékenység – papíron – sikerrel járt, mivel a be nem avatkozás kijelentésének augusztus 5-én lefektetett terve augusztus 15-én angol–francia javaslattá vált, mely néhány nap múlva megkapta az olasz, német és szovjet kormány hozzájárulását és szeptember 8-án a nyilatkozatban lefektetett elvek betartását ellenőrző nemzetközi bizottság megtartotta első gyűlését Londonban.

Amint a benemavatkozási politika elnyeri ezt a látszólagos szentesítést, a miniszterelnöknek máris meg kell védenie azt a szindikalista körök és a kommunista párt bírálataitól, főleg, mikor az iruni csata a felkelők első nagy sikerét jelzi. Szeptember 6-i, Luna-parki beszédében Léon Blum kijelenti, hogy „szíve” az iruni szocialistákkal van, s hogy Franciaországnak érdekében állna a spanyol köztársasági kormány megsegítése, de azért a francia kormány úgy cselekedett, ahogy „cselekednei kellett”. Igaz, a Franconak küldött hadifelszerelés-szállítmány ellentétben állt a nemzet-

közi joggal. De milyen eszközökkel akadályozhatta volna meg ezt Franciaország, hacsak nem használ erőszakot? A hadifelszerelések szállítása azzal a veszéllyel járt, hogy nemzetközi versengésre ad okot, ami más álltaános háborús veszélyt rejt magában. Ebből a versenyből a „legerősebb ipari hatalom” – Németország – húzna hasznot. Ezért gondolta a francia kormány, hogy helyesebb lesz egy benemavatkozási egyezményt javasolnia. E beszéd összefoglalójában Léon Blum fenntartás nélkül exponálja magát. „Szerintem lehetetlen másként cselekedni anélkül, hogy kiváltanánk egy európai válságot, melynek következményeit nagyon is könnyű volna előre meglátni.” Másnap a *L'Humanité*-ben Vaillant-Couturier (*Paul Vaillant-Couturier a lap szerkesztője, a Francia Kommunista Párt PB tagja. – A szerk.*) vezércikkben foglalt állást ez ellen az összefoglaló ellen: „Semmi sem helytelenebb, mint azt hinni, hogy az általános háború fatá-lisan a nemzetközi jognak az általános választójog alapján létrejött kormányval szemben történő egyszerű betartásából származzék”.

Ebben az időben Léon Blum határozottan állíthatja, hogy a megnem-támadási ígéretet még senki nem szegte meg azok közül, akik szájából az tizenöt napja elhangzott. De szeptember 30-án a Népszövetségbe kikül-dött spanyol delegáció közread egy dokumentumgyűjteményt, mely fel-sorolja a Németország és Olaszország által elkövetett „szabálysértéseket” és minden nyilatkozat egybehangzóan megállapítja, hogy a benemavatko-zási egyezményt a Szovjetunió sem tartja tiszteletben. Október 12-től nyilvánvaló az ellenőrző bizottság tehetetlensége, mert ezek az elvitatha-tatlan tények az ő szemében nem „bebizonyított tények”. „Hatástalan-nak” kell-e hát tekinteni a benemavatkozási egyezményt? Október 29-én az alsóházban Anthony Eden elismeri, hogy ez az egyezmény csupán „szükségmegoldás”. De a szabad fegyver kivétel megnövelné egy általános háború kockázatát. Helyesebb tehát fenntartani az elvet, bármilyen töké-letlen is, mert a „védőfüggöny” szerepét játssza. A francia kormány is ugyanerre az álláspontra helyezkedik. De a kommunista párt hevesen til-takozik és azt kívánja, hogy állítsák vissza a szabad fegyverszállítást a „köz-társasági Spanyolország” javára. Október 30-án Maurice Thorez támadást indít a miniszterelnök ellen. A külpolitikáért „az egész kormány és külön Léon Blum elvtárs a felelős, ... Léon Blum viseli a felelősséget a ténylege-sen Spanyolország ellen irányuló be nem avatkozásért”. A szocialista Internacionálé kiadott egy nyilatkozatot, szenvedélyesen felhívta a figyel-met „a spanyol köztársaság ügyére”. Vajon a szocialista miniszterek ezt a határozatot csak „egy darab papírnak” tekintik? December 5-én Léon

Blum egy képviselőházi beszédében válaszol a bírálóknak. Úgy hiszi, hogy augusztusban Európa „a háború határán” állt és hogy a béke megőrzése a francia kormány kezdeményezésének köszönhető: „Nem tudom határozottan bebizonyítani, ... de legbensőmben ez a meggyőződésem”. Kétségtelen, hogy a benemavatkozási politika nem hozta meg a várt eredményt. Elég ok-e ez arra, hogy abbahagyják? Még ha visszaállítják is a szabad fegyverkereskedelmet, ez nem biztosítja a spanyol köztársasági kormány sikerét. Az kellene, hogy a francia kormány hadifelszerelést küldjön, sőt embereket is „önkéntes jelentkezés címén”. Ez tehát tényleges intervenció volna, ami magával hozná az általános háború veszélyét. A kormány feladata, hogy ügyeljen e veszély elhárítására. Franciaország nem kockáztathat meg egy konfliktust, melyben „kettéosztódna” és az a veszély fenyegetné, hogy „elszigetelődik”. Ez a beszéd olyan álláspontot szögez le, mely már nem módosul a későbbi nyilatkozatokban. De valójában a kormány, ha szükségesnek látja is az egyezmény fenntartását, már nem kezeskedik annak betartásáért. Szemet huny a fegyvercsempészség felett, sőt megbízást ad egyes magas funkcionáriusoknak (*többek között Pierre Cot-nak és Jules Moch-nak – A szerk.*) annak megkönnyítésére. Hogy ez a köztársasági Spanyolországnak nyújtott hathatós támogatás jóval alatta maradt annak, amit ellenfelei élveztek, azt hiszem, felesleges említeni.

*

A francia kormány magatartása tehát a következőképpen alakult:

1. Az első időben tervbe vette és előkészítette a spanyol kormány javára történő fegyverszállítást – főleg repülőgépeket – de még nem tért rá a végrehajtásra.

2. A minisztertanácsban július 25-én hozott határozat alapján lemondott erről a szándékáról és a július 27-i körrendeletben bejelentette, hogy megtiltja a hadifelszerelések kivitelét, de engedélyezi a magánipar által gyártott „polgári” repülőgépek exportját.

3. Az olasz repülőgép-incidentes következtében lemondott a július 27-i körrendeletben lefektetett elvekről és augusztus 1-én újból engedélyezte a fegyverkivitel, kijelentve, hogy kész azt abbahagyni, ha létrejön egy benemavatkozási egyezmény. Tehát kényszerítő eszközként használta a fegyverszállítást, hogy megszerezze Olaszország és Németország hozzájárulását a be nem avatkozáshoz.

4. Augusztus 9-én, nem várva meg az egyezmény megkötését, lemon-

dott erről a kényszerítő eszközről, mivel elhatározta a Spanyolország felé irányuló mindenféle fegyver kivitel megtiltását, mindazonáltal fenntartva magának a jogot, hogy visszatérjen előbbi elhatározásához, ha nem kötik meg rövid időn belül az egyezményt.

3. Végül, de csak mikor a benemavatkozási egyezmény Olaszország, Németország és a Szovjetunió részéről történő megsértése már nyilvánvalóvá vált, áttértek – Léon Blum kifejezése szerint – a „laza be nem avatkozás” gyakorlatára.

Az 1947-es parlamenti vizsgálóbizottság előtt Léon Blum kiemelte a fájdalmas megpróbáltatást, melyet számára eredeti tervének elhagyása jelentett,⁵ elmondta, hogy már éppen lemondani készült, s csak azért nem tette, mert a spanyol republikánusok hatalmon maradását kívánták. Jimenez de Asua nyilatkozata jelzi, hogy e pontra nézve a párizsi spanyol ügyvivők sem voltak egy véleményen, de a július 25-én, kora délután telefonon megkérdezett spanyol kormány úgy vélte: helyesebb lesz visszavonni a fegyverszállítási kérelmet, amint az a francia kormány esetleges bukását idézheti elő.

Miért volt kénytelen a miniszterelnök lemondani eredeti szándékáról, s hogy jutott odáig, hogy saját meggyőződéseiként állítsa a „benemavatkozás” elvének szükségességét? Három oka is volt, melyek hatása, úgy tűnik, nem egyszerre, hanem fokozatosan jelentkezett.

1. Az ellenállás, mellyel július 25-én a radikális párt fő irányadói (a képviselőház elnöke [*Edouard Herriot – A szerk.*], a felsőház külügyi bizottságának elnöke) és kormányának radikális tagjai (Yvon Delbos, Camille Chautemps), valamint a köztársasági elnök által a jobboldali sajtónak adott tájékoztatás következtében szembe találta magát, a Népfront-kormányt felbomlással fenyegette.

2. A félelem, hogy súlyos nemzetközi bonyodalmakat okoz, ha Olaszország és Németország megadja a támogatást a felkelőknek. Lehet, hogy először nem volt tudatában ennek a veszélynek, de attól kezdve, hogy július 30-án az olasz kormány repülőgépeket szállított a felkelőknek, bizonyára nagyon is figyelembe vette.

3. Végül a meggyőződés, hogy a hadifelszerelés-szállítások körül meginduló nemzetközi versengés még abban az esetben is, ha fegyveres összeütközés nélkül fejlődik ki, Németország és Olaszország javára dolgozik: a benemavatkozási politika célja az volt, írja André Blumel (*Léon Blum kabinetirodájának vezetője. – A szerk.*), hogy „megpróbálja megtiltani másoknak, amit mi magunk képtelenek voltunk gyakorolni”.

Pedig ezen felül Léon Blum és munkatársai kijelentései jelezték a kényszerhelyzetet is, melyben a francia kormány volt, hogy politikáját az angol politikával egyeztesse; ezek ellentmondásban állnak Anthony Eden emlékeivel. Mit állapítunk meg e lényeges pontokra nézve?

1. Mihelyt Párizsban megnyilvánult az ellenállás a fegyverszállításokkal szemben, a jobboldali sajtóhadjárat azonnal felhasználta az angol közvéleményt. A *L'Écho de Paris* londoni tudósítója, Raymond Cartier így írt július 23-án: „Az angolok meglehetősen felháborodnak annak látán, hogy Franciaország milyen vakon engedelmeskedik Moszkvának”. Ez kétségkívül túlzott megállapítás volt, mert valójában a nézetek mind Nagybritanniában, mind Franciaországban megoszlottak; de azért a *Times* óvta a francia kormányt a következményektől, melyeket a fegyverszállítás feltétlenül magával hozna. Ami lényeges: tudnunk kell, hogy a brit kormány nyilvánított-e véleményt. 25-én a *L'Écho de Paris* ugyanazon tudósítója határozottan állította, hogy a miniszterelnököt Londonból való távozása előtt „a legérthetőbben figyelmeztették az angol kormány részéről, hogy a londoni kabinet helyteleníti a spanyol forradalmi junta támogatására irányuló buzgalmát”. Léon Blum, saját bevallása szerint „óvatosságra” intő tanácsokat kapott Anthony Edentől. Végül Jimenez de Usua tudósít egy beszélgetésről, melyet állítólag a miniszterelnök folytatott vele július 25-én, a délelőtti folyamán: az angol miniszterelnök, Baldwin közvetlenül a köztársasági elnököt figyelmeztette, hogy ha a Spanyolországba irányuló hadianyagszállítás összeütközést okozna Olaszországgal, Nagybritannia semleges maradna. Jelenleg nem áll módunkban ezt a kijelentést megerősíteni vagy cáfolni.

2. Július 27-én, azaz két nappal *azután*, hogy a francia minisztertanács elhatározta: semmilyen módon nem avatkozik bele a spanyol polgárháborúba, Anthony Edent kérdőre vonják az alsóházban. Kapcsolatban állt-e a külügyi államtitkár a francia kormánnyal Nagybritanniának a spanyol viszályban való együttműködése ügyében, s biztosíthatja-e, hogy Nagybritannia semmi esetre sem sodródhat bele egy francia intervencióba? Eden az első kérdésre nemmel válaszol. Hozzáteszi, hogy nincs tudomása francia intervencióról. De a liberális ellenzék tudni akarja, hogy megbízhatónak kell-e tekinteni bizonyos sajtóhíreket, melyek szerint a brit kormány felkérte a francia kormányt, hogy „ne engedélyezze a spanyol kormány részére történő fegyverszállítást”. Anthony Eden határozottan cáfolta: „Nem fordultunk ilyen közléssel a francia kormányhoz”. Felér-

ez a cáfolat, mely egy diplomáciai lépésre vonatkozik, azzal a közvetlen lépéssel, melyet állítólag a miniszterelnök tett a köztársasági elnök felé?

Mindenesetre úgy tűnik, hogy a brit kormány hangulata nem kétséges, mert július 1-én a Baldwin-kormány külpolitikájával szemben általában tartózkodóan viselkedő Winston Churchill közli a francia nagykövettel személyes véleményét: „Biztos vagyok benne, hogy ha Franciaország repülőgépeket küld a jelenlegi madridi kormánynak és ha a németek és olaszok a másik oldalon avatkoznak be, az itteni vezető erők Németországgal és Olaszországgal fognak egyetérteni és Franciaország lesz az, melyet feláldoznak. Remélem, nem veszi rossz néven, hogy ezt megírtam Önnek”.

3. Végül: játszott-e szerepet a brit kormány a francia kormány által kezdeményezett benemavatózási javaslat kezdetén? Anthony Eden tagadja; André Blumel jegyzéke utal az angol nagykövet két közbelépésére: ha a hadifelszerelések szállítása európai bonyoldalmakhoz vezetne, „Nagybritannia nem állna Franciaország mellé”, de nem adja meg ezeknek a figyelmeztetéseknek az időpontját. Léon Blum külön kiemelte a parlamenti vizsgálóbizottság előtt a brit magatartást, de igen meglepő módon: a Darlan-misszió csődje volt az, mely szerinte a francia diplomáciai kezdeményezés sorsát eldöntötte. Márpedig a francia kormány augusztus 1-én hozta meg határozatát és 2-án hozta nyilvánosságra, tehát a Darlan-misszió előtt. Csak arra lehet gondolni, hogy bizonyára e misszió negatív eredményével magyarázható a minisztertanács állásfoglalása, elhatározván minden Spanyolország felé irányuló fegyverszállítás beszüntetését: attól fogva, hogy a brit kormány úgy döntött, nem avatkozik ebbe az ügybe, okosabb volt felhagyni egy kényszerítő eszköz használatával, mely veszélyessé válhatott.

Egy utolsó kérdés azért még felvetődik. Július 20-án miért ígérte meg a miniszterelnök azonnal a spanyol kormány fegyverszállítási kérelmének kielégítését, anélkül, hogy előzőleg megvizsgálta volna, milyen reakciókat válthat ez ki Németországból és Olaszországból, s mi lesz Nagybritannia álláspontja? Léon Blum 1945. október 15-én a *Populaire* egy cikkében magyarázatot adott rá:⁶ azt remélte, hogy segíthet a spanyol köztársasági kormánynak „anélkül, hogy Hitler és Mussolini segíthetnének a lázadóknak”, de a siker feltétele a „titok” megőrzése volt, s ezt a titkot a párizsi spanyol katonai attasé elárulta. Hogy is gondolhatta a kormányfő, hogy 25 repülőgép szállítása még e nélkül az árulás nélkül is észrevétlen maradjon?

II

Az első Népfrent-kormány külpolitikájának tanulmányozásában a többi európai kérdés nem ugyanolyan jellegű, mint a spanyol kérdés. A miniszterelnök bizonyára közelről követi őket, de nincs rájuk annyira határozott személyes hatással. Pedig ez a személyes hatás az, melynek meghatározását meg kell kísérelni.

Hogyan látja a miniszterelnök Franciaország viszonyát Németországgal és Olaszországgal?

Miniszteri nyilatkozatában, Jaurèsre hivatkozva kijelentette, hogy kívánja a „francia–német megegyezést”, feltéve, ha a hitleri kormányzat elfogadja egy új „biztonsági egyezmény” megkötését, mely helyettesítené a locarnoi paktumot. E megegyezés megtárgyalása céljából Nagybritannia, Belgium és Franciaország július 23-án, a három kormányfő londoni konferenciájának végén egy tanácskozás megtartását javasolja az öt „locarnoi” hatalom részvételével. De Németország nem hajlandó tárgyalni ezen az alapon.

De augusztus 28-án a gazdasági miniszter, Schacht Párizsba jön, közölni, hogy Hitler véleménycserét kíván Franciaországgal; megbeszélést tartanak a miniszterelnökkel. A beszámoló, melyet Léon Blum erről a megbeszélésről diktált, Fouques-Duparc iratai között maradt meg. Nagy jelentőségű dokumentum. Németországban, mondja a miniszterelnök, antikommunista ideológia érvényesül, Franciaországban antifasiszta. „Semmi sem jutunk, ha áthághatatlan korlátként állítjuk közénk ezeket az ideológiákat”. Pedig, teszi hozzá, „én marxista vagyok és zsidó”. Ha ez az alapvető akadály elhárul, még mindig szükséges az is, hogy Hitlernek szándékában álljon „megszabadítani Franciaországot a német veszélytől való félelemtől”. Akkor lehetséges lesz létrehozni nem egy francia–német egyezményt, hanem egy „általános rendezést”, mert Franciaország nem mondhat le sem kötelezettségeiről, sem barátairól. Cserébe Léon Blum „nem tekinti lehetetlennek” a német gyarmati követelések átvizsgálását, sőt azt sem, hogy beszéljen erről Nagybritanniával. „Kész vagyok a megbeszélést azonnal megkezdeni”. Schacht azt feleli, hogy meg fog bizonyosodni Hitler hozzájárulásáról.

A német válasz nem érkezik meg. Pedig Léon Blum, mikor október elején Eden átutazóban van Párizson, beszél az angol miniszterrel erről a látogatásról, de a megbeszélés pontos menetét és horderejét nem ismerjük. Eden szavai, saját elbeszélése szerint, nem túl biztatóak. A német kor-

mány, mondja, valószínűleg nem törekszik általános rendezésre, csupán megpróbál vitát indítani a gyarmati kérdésről, de kötelezettség nélkül. Tehát óvatosnak kell lenni. És az ügy pillanatnyilag ennyiben marad.

1937. január 24-én a miniszterelnök egy lyoni beszédében újra visszatér a kérdésre. Azzal kezdi, hogy nyilvánosan elismétli, amit Schacht-nak mondott: egy francia–német megbeszélés tárgya nem egy bilaterális egyezmény, hanem „az európai problémák együttes rendezésének” előkészítése. Ez az együttes rendezés megvalósítható, ha Németország valóban akarja. Mi lehetne ennek az alapja? „Sok elmében él, mondja, valamiféle szerződés gondolata”. Németország „súlyos gazdasági nehézségei” leküzdésére segílyt kapna, melyért cserébe „kielégítő módon részt venne az európai helyzet békés rendezésében”. E segíly lehetséges módozatai célzatos formában adva vannak: hitelnyújtás és kedvezmények engedélyezése a nyersanyag-utánpótláshoz, sőt a gyarmatosításhoz is. Ebben semmi sincs, ami vásárhoz hasonlítana”, állítja a miniszterelnök: „Hogyan is lehetne gazdasági egyezményeket a politikai ügyek rendezése nélkül elképzelni?” Léon Blum az angolok tartózkodása ellenére is fenntartja tehát a gyarmati kérdések megbeszélésére vonatkozó ajánlatát, de hozzáfűzi egy gazdasági és pénzügyi együttműködés ajánlat is. Kárba veszett fáradság: január 25-én Goebbel kijelenti a francia nagykövetnek, hogy ennek a megbeszélésnek „semmiféle gyakorlati vagy pozitív” eredménye nem volt.

De Schacht augusztus végén négy napra újra visszatér Párizsba, hogy a kiállításon felavassa a német pavilont. Három elmondott beszédében lényegében választ ad a lyoni beszédben jelzett gondolatokra. Eleve elhárítja egy pénzügyi tárgyalás lehetőségét: Németországnak nincs szüksége kölcsönre. De fenntartja a gazdasági és gyarmati követeléseket: azt kívánja, hogy Németország részesülhessen Franciaország „gazdag alapanyag-tartalékából”; főleg annak szükségességét hangsúlyozza, hogy Németországnak megfelelő „gyarmati bázist” adjanak „népe eltartására”. Mit ajánlanak cserébe? Semmit. Kijelenti, hogy nem hoz magával „politikai javaslatokat”. A Léon Blum január 24-i beszédében kihangsúlyozott „elkerülhetetlen” kapcsolatot a gazdasági együttműködés és a béke biztosítása között tehát határozottan elhárítják.

Olaszországnak a miniszterelnök külpolitikájában elfoglalt helyét, úgy tűnik, nehezebb meghatározni. Hatalomra jutásakor saját bevallása szerint már úgy vélte, hogy az etiópiai ügy „örökre” közel hozta egymáshoz Németországot és Olaszországot, hiábavaló tehát megkísérelni az

elvitathatatlan tény megváltoztatását. Az 1936 júliusi német–osztrák egyezmény megkötése csak megerősíti ezt a nézetét; Mussolini, miután nem akadályozta meg ezt az egyezményt, nyilvánvalóan eltökélte, hogy Ausztriát átengedi Németország befolyásának vagy uralmának. Hol remélhet kárpótlást, ha nem a Földközi-tengeren? Az Olaszország szándékai és Franciaország vagy Nagybritannia érdekei közötti ellentét tehát elkerülhetetlen volt. Meggyőződését a miniszterelnök már első megbeszélésük alkalmával közölte Anthony Edennel.⁷ A spanyol háborúban megnyilvánuló olasz intervenció nagysága és Mussolini beszéde, melyben november 1-én bejelenti a „Róma–Berlin-tengely” létrejöttét, valóban olyan jellegűek, hogy megerősítik azt. Decemberben éppen ezért nagyon tartózkodóan fogadja az angol–olasz tárgyalás hírért, mely a *gentleman's agreement* 1937. január 2-i megkötéséhez vezet.

Pedig néhány nappal később a párizsi olasz nagykövet olyan lépést tesz, mely alkalmat adhatna a miniszterelnöknek nézetei revideálására. Ez a lépés csak abból a tudósításból ismeretes, melyet Léon Blum adott róla. Mussolini, mondja a nagykövet, „gyűlöli Hitlert”, „leküzdhetetlen ellen-szenvet” érez iránta, „szoros szövetséget” kíván Franciaország és Olaszország között. Ahhoz, hogy ez a szövetség lehetővé váljon, elég, ha a francia kormány sorsára hagyja a spanyol köztársaságot; ebben az esetben Mussolini kötelezi magát úgy cselekedni, hogy Franciaország számíthasson „Franco barátságára”. Léon Blum azt válaszolja, hogy ha Olaszország meg-egyezést akar Franciaországgal, elég, ha tiszteletben tartja Spanyolországban a benemavatkozási egyezményt.

A miniszterelnök később kijelentette, hogy ebben a lépésben a fasizmus spanyolországi győzelmének szavatolt biztosítására szánt valamiféle „hadicselt” látott. Pillanatnyilag nem áll módunkban összevetni ezt a benyomást a tényleges olasz szándékokkal.

*

Hogy a Mussolini által november 1-én megerősített olasz–német egyezmény, mely november 25-én a német–japán paktum aláírásával bővült, rákényszeríti Franciaországra baráti és szövetségi kapcsolatainak megszilárdítását, az nyilvánvalóan Léon Blum meggyőződése. Ezen a ponton a külügyminiszter teljesen egyetért vele. Nem könnyű tehát felbecsülni, mennyi része volt ebben a politikai akcióban személyesen a miniszterelnöknek.

Mint a francia politikusok többsége, ő is a francia–angol kapcsolatok kérdését helyezi előtérbe. Meggyőződése, hogy a két állam közötti szoros együttműködés, noha semmiféle állandó kötelezettség nem köti őket, nélkülözhetetlen és Franciaország nem várhatja, hogy sikeresen megvédheti magát egy német agresszió ellen, ha az angol hajóhad nem biztosítja a szabad tengeri közlekedést. Vajon Nagybritanniának a locarnoi, rajnai egyezményben adott ígéretei érvénytelenné váltak a demilitarizált övezet Németország által történt visszafoglalásával? Március 19-én az angol kormány közölte, hogy továbbra is kötve érzi magát e szerződés pontjai által és kész Franciaországgal és Belgiummal vezérkari megbeszéléseket folytatni, előrelátásból, egy nem provokált német agresszió ellen; de Anthony Eden egy április 1-i levelében közölte, hogy ezek a megbeszélések a Németországgal egy új „locarnoi” szerződés megkötése céljából megkezdett tárgyalások időszakára korlátozódnak s nem származhat belőlük „semmiféle politikai ígélet, sem a honvédelem megszervezésére vonatkozó kötelezettség”. Ha a Németországgal megkísérelt kiegyezés nem vezetne eredményre, meg fogják vizsgálni, milyen intézkedéseket kell tenni „az új helyzettel való megbirkózás” érdekében. Az ígélet tehát korlátozott jelentőségű. A francia miniszterelnök fő gondja, hogy legalább az ígélet megerősítését megszerezze, annál is inkább, mert a külügyminiszter újabb német kezdeményezésektől fél. Az 1936. július 23-i londoni francia–angol–belga megbeszéléseken Anthony Eden kijelenti, hogy fenntartja, amit március 18-én mondott: „Ha Franciaországot és Belgiumot ki nem provokált agresszió érné, Nagybritannia segítségükre fog sietni”.

A francia–angol megegyezést a Róma–Berlin-tengely létrejöttének bejelentése idején erősítik meg nyilvánosan. Anthony Eden november 5-én egy alsóházi beszédében kijelenti, hogy a két állam közötti kapcsolatok „szorosak és szívélyesek”, s nehéz volna olyan időt felidézni, „amikor jobbak lettek volna”. A honvédelmi miniszter november 10-én bejelenti szándékát, hogy gyors ütemű újrafelfegyverkezési politikát fog folytatni. 20-án egy Leamingtonban elmondott beszédében Anthony Eden kijelenti, hogy ezeket a fegyvereket, „ha a körülmények úgy kívánják, fel lehet használni Franciaország és Belgium védelmére egy nem provokált agresszió esetén”. A külügyminiszter Párizsban, december 4-én tudomásul veszi ezt a kijelentést és a kormány nevében megerősíti, hogy „Franciaország egy ki nem provokált agresszió esetén minden földi, tengeri és légi erejét önként, azonnal beveti Nagybritannia védelmére”. Ezek az ígérek felérnek egy szövetséggel. De mi történik, ha a német agresszió

válasz a francia szövetségi rendszer keretén belül tett intézkedésekre? E pontra nézve a brit kormány tartózkodóan viselkedik. „Nem lehet elvárni, mondja Anthony Eden, hogy nemzetek ilyen kényszerítő lekötöttségeket vállaljanak, kivéve, ha az a „létérdekeiket sértő területeket érinti”. December 2-án a Nagybritannia kötelezettségeinek kiterjedésére vonatkozó parlamenti kérdésre minden bővebb kommentár nélkül a locarnoi szerződésre utalva válaszol; ez a szerződés kizárólag az esetre szól, ha a német erők megsértenék a francia határt. 1937 márciusában lord Halifax elismétli: „Nem áll módunkban előre meghatározni, milyen magatartást tanúsíthatunk a feltételezett középeurópai bonyoldalmakkal szemben”.

Pontosan ez az a szövetségi rendszer, melyet a Léon Blum-kormány igyekszik szorosabbra fűzni. Milyen eredményeket ér el?

A lengyel kormány, melynek helyzete nem volt világos a német csapatok rajnavidéki behatolásakor, fegyvergyártásához pénzügyi és technikai segítséget kér Franciaországtól. De mennyire lehet megbízni Beck ezredesben? A francia politika úgy véli, hogy a külügyminiszter befolyásának kiegyensúlyozásaként számíthat a fegyveres erők főfelügyelőjére, Smigly-Rydz marsallra. Gamelin tábornok 1936 augusztusi varsói látogatását a lengyel marsall párizsi útja követi. Ez út során a francia kormány ígéretet tesz, hogy pénzügyi támogatást nyújt a lengyel újrafelfegyverkezéshez, (két milliárd frankot négy év alatt); ennek feltételeit egy szeptember 6-án, Rambouilletben aláírt egyezmény szabja meg. Léon Blum részt vesz ezen a rambouilleti konferencián és két pontot emel ki: a Franciaország által nyújtott pénzösszeg nem szolgálhatja a Szovjetunió vagy Csehszlovákia ellen irányuló fegyverkezést. Németországban történő vásárlásra sem lehet fordítani. A konferencián kívül Gamelin tábornok, Benes elnök kifejezett kérésére megkérdezi a lengyel marsallt a lengyel–cseh kapcsolatok állásáról: a marsall állítja, hogy Lengyelország semmi esetre sem támadja meg Csehszlovákiát és ha Némeország támadná meg azt, Lengyelország hű marad a Népszövetség paktumában megszabott kötelezettségeihez, mint ahogy az marad a francia szövetséghez is.

E tárgyalás során a francia kormány a varsói francia nagykövet sürgető véleménye ellenére sem akart közvetlen nyomást gyakorolni Beck ezredes távozásának elérése céljából.⁸ Pedig nem állította-e a marsall francia tárgyalófeleinek, hogy ezentúl „ellenőrizni” fogja a lengyel külpolitikát? Nagyon is úgy tűnik, hogy a francia miniszterelnök túl nagy jelentőséget tulajdonított egyszerű szándékoknak és túlbecsülte Smigly-

Rydz cselekvési lehetőségeit. A rambouilleti konferencia másnapján mindenesetre gyorsan kitűnik, hogy Beck ezredes nem hagyja magát félreállítani, s továbbra is „ugyanolyan értelemben” izgatja „a lengyel politika napi tevékenységét, mint azelőtt”, írja a francia nagykövet.

Franciaország és a Szovjetunió viszonyára rányomja bélyegét az a csalódás, melyet előző évben a szovjet kormány érzett, mikor az 1935. május 2-i paktum után hiába igyekezett elérni egy katonai egyezmény megkötését. Miért vonta ki magát alóla az akkori francia kormány? Három ok jöhetett számításba: a miniszterelnök és a külügyminiszter nem akarta „elvágni a hidat” Németország felé; a hadügyminiszter úgy gondolta, hogy a szovjet kormány általános háborút akar, abban a reményben, hogy ez a konfliktus biztosítaná a kommunizmus győzelmét Európában: egy katonai egyezmény megkötése „automatikussá” tenné a francia–szovjet paktum megkötését, lehetővé téve, hogy a Szovjetunió egy kockázatos vállalkozásba rántsa Franciaországot; végül a hadsereg vezérkara nem hitt a szovjet hadsereg közreműködésének eredményességében egy francia–német háború esetén, főleg mióta a lengyel kormány után, 1935. szeptember 27-én a román kormány is közölte, hogy egy általános háború esetén nem ad engedélyt a szovjet csapatoknak a területén való átvonulásra. Mikor Laval kormányának bukása után a Sarrault-Flandin-kormány újra elhatározta, hogy kéri a kamaráktól az 1935. május 2-i paktum ratifikálását, a külügyminiszter február 26-i beszédében még csak nem is leplezte az „oroszok közreműködésének és segítségének értékére” vonatkozó kétségeit.

Vajon a Népfrent-kormány tervbe vette-e, hogy új jelleget ad a francia–szovjet együttműködésnek és „feléleszti” a paktumot? A miniszterelnöknek kétségkívül ez volt a kívánsága. De a hadsereg vezérkara továbbra is bizalmatlan maradt az orosz politikával szemben. E bizalmatlanság alapvető okai jelezve vannak Schweisguth ezredes, a vezérkar helyettes főnöke 1936. október 5-én, az orosz hadsereg nagy hadgyakorlatán való részvétele után írt jelentésében. A hadügyminiszter, Vorosilov marsall azt mondta neki, hogy Németország „valószínűleg igyekezni fog elszigetelni és megtámadni Franciaországot, hogy előbb tőle szabaduljon meg”, de két évnél hamarabb semmit se tehet, a francia hadsereg tehát fegyverkezék és mutassa ki erejét. Ezek a szavak, mondja a jelentés, azt a gondolatot keltik, hogy a szovjet kormány szeretné, ha „a vihar előbb Franciaországra törne rá”. Másrészt hozzáfűzte Vorosilov, hogy a Szovjetunió, ha őt támadnák meg elsőnek, azt akarja, hogy számíthasson Franciaországra

hathatós támogatására, tehát aláírhatta egy „formális katonai szövetség” megkötését. Márpedig a jelentés világosan rámutat, hogy az orosz hadsereg, bár felszerelése jó, „nincsen kellőképpen felkészülve egy európai nagyhatalom elleni háborúra”, azaz ne is gondoljanak katonai egyezményre.

Megpróbálta-e Léon Blum rávenni a vezérkart, hogy változtasson nézetein? A parlamenti vizsgálóbizottság előtt tett tanúvallomása szerint törekedett rá (nem tudjuk, hol és mikor), de lemondott róla 1936 végén, mikor Eduard Benes révén értesült, hogy a szovjet vezérkari főnök, Tuhacsevszkij, úgy tűnik, „gyanús kapcsolatokat” tart fenn Németországgal. Pedig a szovjet kormány két ízben is sürgette (Patyomkin nagykövet megbeszélése a miniszterelnökkel 1937. február 27-én, Litvinov látogatása Yvon Delbosnál 1937 májusában), anélkül, hogy a kérdés egy lépéssel is előbbre jutott volna. Gamelin tábornok április 9-én a hadügyminisztériumhoz itnézett jelentése⁹ annak a meggyőződésnek adott kifejezést, hogy egy katonai egyezmény „a levegőben lógna”, amíg az áthatalási jog nincs biztosítva; következőképpen kifejezte kívánságát, hogy kerüljenek minden határozott eszmecserét az oroszokkal. Kétségbe vonta-e a kormány ennek a jelentésnek a következtetéseit? Úgy tűnik, nem.

De a francia–orosz kapcsolatokban mutatkozó kínos érzésnek más okai is voltak; ezeket hangsúlyozza jelentésében a moszkvai francia nagykövet nyilatkozata.¹⁰ 1936 októberében és novemberében a Szovjetuniónak a spanyolországi be nem avatkozással kapcsolatos magatartása és a kommunista pártnak ez ellen a politika ellen folytatott támadásai Franciaországban élénk reakciót váltottak ki. Yvon Delbos arra gondol, nem akarja-e a Szovjetunió konfliktusba keverni Franciaországot Németországgal. Bordeauxban, a radikális párt kongresszusán elég keményen hangsúlyozták (*A radikális párt jobbszárnyán állók. – A szerk.*) az „orosz beavatkozást” a francia politikába. Moszkvába érkezésekor a nagykövet kijelenti, hogy az „ideológiai” agitáció árt a francia–szovjet egyezménynek. Szükséges, mondja, hogy az orosz politika ne adjon okot semmiféle kétértelműségre. „Hajlandó-e a szovjet kormány világosan különválasztani külpolitikáját belpolitikájától?” Kész-e véget vetni a Komintern Franciaországban megkezdett tevékenységének, mellyel a francia politikát igyekszik egybekapcsolni a szovjetekével? Ténylegesen ezt a kétértelműséget nem oszlatják el.

1937 júniusában Tuhacsevszkij tábornok letartóztatása és az orosz hadsereg káderei között végzett „tisztogatás” elég hosszú időre meg-

szüntet minden érdeklődést egy katonai egyezmény megkötése iránt, ugyanakkor Oroszország „visszahúzódik”.

Volt-e lehetőség legalább a kisantant hatékonyságának növelésére? A Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia közötti szövetség három, 1920-ban és 1921-ben megkötött bilaterális szerződésen alapult; melyek kizárólag Magyarország ellen irányultak és nem azonos módon fogalmazták meg a *casus foederis*t. A fenti államok politikai együttműködéséhez soha nem adtak szilárd támaszt a gazdasági kapcsolatok: 1932-ben, a stresai konferencián hiába próbált Franciaország segíteni ezen a hiányosságon. Végül a Rajna-vidék visszafoglalása itt is, mint máshol, megingatta a francia támogatásba vetett bizalmat és mutatkozni kezdtek ennek következményei: Romániában Titulescu augusztus 29-én elhagyta a külügyminisztériumot; Jugoszláviában Sztojadinovic kapcsolatot keresett Olaszországgal; Csehszlovákiában maga Eduard Benes is azon gondolkozott 1936. november 6-án, nem lenne-e aktuális megbeszélést kezdeni Németországgal és tárgyalni vele egy megnemtámadási szerződés ügyében. Hogyan állítható meg ez a fenyegető felbomlás? A francia kormány azt kívánja, hogy a kisantant három tagja erősítse meg kölcsönös kötelezettségvállalásait „egyfajta politikai unió” létrehozásával, írjanak alá „egy kölcsönös katonai segítségnyújtási egyezményt minden agresszió ellen” s végül válósítsanak meg egy „gazdasági egyesülést”. Fontolóra veszi, hogy egy garanciális szerződést és egy segélynyújtási egyezményt köt ezzel a felújított kisantanttal; ezek átvennék a francia–csehszlovák, francia–román és francia–jugoszláv egyezmények helyét és pénzügyi segítség engedélyezésével járnának.

A francia diplomácia 1936 novemberében hozzálát ennek alkalmazásához. De akciója akadályba ütközik, a jugoszláv kormány politikájába; 1937. március 27-én egyezményt írnak alá Olaszországgal: megnemtámadási szerződést és kölcsönös semlegesség biztosítását a szerződő felek egyikének egy harmadik állammal létrejött konfliktusa esetére; az „egyetértés” ígérését arra az esetre, ha „közös érdekek” kerülnének veszélybe. A miniszterelnök és a régensherceg, mondja a belgrádi francia követ, módosította külpolitikájának irányvonalát, mert nyugtalanította őket a kommunista befolyás növekedése Franciaországban.

*

Másféle csalódás teszi próbára a francia politikát, mikor III. Lipót

király és a brüsszeli kormány, melynek külügyminisztere Paul-Henri Spaak, lemond az 1920 szeptemberében megkötött francia–belga katonai egyezményről. A Rajna-vidék visszafoglalása után a belga politika nem azonnal nyilvánította ki Franciaország gyengesége miatt érzett nyugtalanságát: a belga katonai képviselők részt vettek a francia és angol vezérkar megbeszélésén. A külügyminiszter július 20-i beszédéből mindamellett előre megérződött a változás” „Nem szükséges, mondta, hogy a népek azon túl is elkötelezzék magukat, mint amennyit lélektanilag vállalhatnak és nyújthatnak ... Ha újból meg kellene ismerkednünk a háború nehézségeivel és borzalmaival ... szükséges, hogy egész népünk feltétlenül meg legyen győződve róla: sem hibát, sem meggondolatlanságot nem követünk el”. Igaz, hogy a július 24-i londoni angol–francia–belga konferencián a belga miniszterelnök, Van Zeeland kijelentette, kész egy „új Locarnon” résztvenni. De hat héttel később Genfben, a Népszövetség közgyűlésén kívül elindított megbeszéléseken a külügyminiszter jelezte, hogy kormánya szeretne megszabadulni a kölcsönös segélynyújtási kötelezett-segtől, melyet a locarnoi rendszerben magára vállalt.

Tehát nem voltak váratlanok a belga király október 14-én tett kijelentései: „kizárólagosan és tökéletesen belga” külpolitikát akarnak folytatni, le akarnak mondani minden „egyoldalú politikáról”, következőképpen minden szövetségről, „még ha az csupán defenzív is”, sőt azt is meg akarják tiltani szomszédaik bármelyikének, hogy igénybe vegye az ország területét egy másik állam megtámadása céljából. De október 28-án, egy képviselőházi beszédében a külügyminiszter kijelenti, hogy szó sincs a feltétel nélküli semlegességhez való visszatérésről, sem a kollektív biztonságról, vagy éppen a kölcsönös segélynyújtásról való lemondásról: lehetőség van hát „újabb egyezmények megkötésére”.

Miért tette magáévá a belga kormány ezt az új politikát? A magyarázat, amit ad vagy adat párizsi nagykövétével, teljesen belpolitikai jellegű: a nemzetközi helyzet fenyegető mivolta Belgiumot védelmi eszközei növelésére kényszeríti, következőképpen arra, hogy egy katonai törvényt szavazzon meg és hiteket katonai erődítmények építésére; márpedig ez a szavazás a flamand szeparatisták országgyűlési ellenzékebe ütközik, kik régóta ellenséges érzelmekkel viseltetnek a francia–belga katonai egyezmény iránt; az ellenállás lefegyverzése érdekében le kell mondani erről az egyezményről. A belga kormány nem teszi hozzá, de talán ez a leglényegbevágóbb magyarázat, hogy 1936. március 7. óta elvesztették bizalmukat Franciaország iránt.

A meginduló hosszú tárgyalások során a francia kormány igyekszik megszerezni a királyi beszéd pontos magyarázatát: szándékában áll-e Belgiumnak kivonni magát a Népszövetség tagjaként ráháruló kötelezettségek alól, főleg ami a szerződés 16. pontját illeti, azaz elutasítja-e a területükön való áthaladás jogát abban az esetben, ha Franciaország háborúba lépne Németországgal közép- és kelet-európai szövetségesei megsegítésére? Szándékában áll-e véget vetni a belga és a francia vezérkar közötti megbeszéléseknek? E tárgyalás eredménye 1937. április 4-én mutatkozott meg, mikor Franciaország és Nagybritannia közzétett egy, a belga kormányhoz intézett nyilatkozatot. Tudomásul veszik a kormány ígéretét, hogy „hatásos módon” megszervezi „területe védelmét”; hű marad a Népszövetség egyezményéhez. Figyelembe véve ezeket a határozott ígéretek, feloldják Belgiumot minden irántuk való kötelezettség alól, de fenntartják a segélynyújtási kötelezettséget, mellyel ők tartoznak a locarnoi tárgyalások értelmében.

Ez a szöveg, mely szentesíti a Lipót király beszédében felállított elveket, két jelentős kérdést homályban hagyott.

Az egyik az áthaladási jogra vonatkozik: április 27-én a belga külügyminiszter pontosan meghatározta, hogy „e jog gyakorlása csak úgy képzelhető el, ha közös akció végrehajtásáról van szó”, azaz olyan akcióról, melyben részt vesznek Belgium szomszédai. Vajon szó van-e minden szomszédról? Ha így lenne, a belga kormány által jelzett feltételeket nem lehetne megvalósítani, miután az áthaladási jog éppen a Belgium szomszédai közötti konfliktus esetén merülne fel.

A másik a belga és a francia vezérkar között folyó megbeszélésekre vonatkozik. Amennyiben Belgium adott esetben a katonai segítség kedvezményében kíván részesülni, nem volna-e szükséges, hogy már békeidőben előkészítse azt, még a szeptember 20-i egyezmény hatályon kívül helyezése után is? A belga külügyminiszter azonban 1937. április 29-én kijelenti a képviselőházban, hogy „a katonai egyezmények kora” lejárt és Belgium „teljes függetlenségben” kívánja megoldani a honvédelem technikai problémáit. (*Spaak és III. Lipót e politikájának komoly belga ellenzéke is volt. – A szerk.*) A francia katonai attasé mégis azt hiszi, hogy fenn lehet tartani a kapcsolatokat a vezérkarok közt, azzal a feltétellel, hogy „hallgatnak” és „a lehető legtapintatosabban” cselekednek.

E két pontra vonatkozóan tehát nem tisztázódott a belga kormány álláspontja. A francia kormány csupán arra szorítkozott, hogy átélje az eseményeket és igyekezzen csökkenteni a károkat.

A francia–belga tárgyaláson a miniszterelnök személyes szerepe nem igen tűnik fel. Bizonyára részt vett a vitákon Párizsban és Brüsszelben, de semmi nem utal rá, hogy nézete eltért volna a Quai d'Orsayétól, vagy hogy valamilyen befolyása lett volna rá.

*

1939 márciusában a *Populaire* egyik cikkében írta Léon Blum, hogy kormánya külpolitikai téren erőfeszítéseket tett „a béke megszervezésére” s ugyanakkor kísérleteket a békebarát államok közötti „defenzív koalíció” létrehozására. Május 2-án, egy Clermont-Ferrandban elmondott beszédében kijelentette: „Helyreállítottuk a bizalmat Franciaország és a demokráciák között, Franciaország és a békebarát államok között. Újrateremtettük azt a francia–angol barátságot, mely nemzetközi politikánk alapja, ... közeledtünk Szovjet-Oroszországhoz.” A valóságban meg kell ütköznünk az eredmények gyengeségén. Lengyelországban, a Szovjetunióban, a dunai Európában, Belgiumban az erőfeszítések hiábavalóak voltak. Csupán a francia–angol kapcsolatokban mutatkozott némi haladás, anélkül azonban, hogy a földközi-tengeri politikában valódi harmónia alakult volna ki.

A miniszterelnök másrészt bejelentette a képviselőházban, 1936. június 23-án mondott beszédében, hogy a kormány békepolitikát és kibékülési politikát fog folytatni minden néppel, függetlenül azok „politikai vagy társadalmi rendszerétől”. Tagadhatatlan, hogy valóban szándékában állt alárendelni az ideológiai preferenciákat a nemzeti érdekeknek. A fegyverkezési politikában kifejezett igyekezete ezt bizonyította, amit Gamelin tábornok kijelentése is megerősített. A diplomáciai tevékenység az esetek többségében ugyanennek a törekvésnek engedelmesskedett. Léon Blum Schachtal folytatott, 1936 augusztusi megbeszélésén azt állítja, hogy az életről és a világról vallott felfogások különbözősége nem akadály a annak, hogy kívánják a Németországgal való megegyezést. Igyekszik megerősíteni a lengyel szövetséget, noha bizonyára nem rokonszenvez egy autoritárius politikával. A spanyol kérdésben erőt vesz személyes érzelmein és végül is csatlakozik a benemavatkozási politikához, mivel az pillanatnyilag elkerülhetővé teszi egy általános háború kockázatát. Csupán az Olaszországgal való kapcsolatok kérdését nem vonatkoztatja el egyéni nézeteitől.

De ezeket a túl sommás nézeteket kritikai vizsgálatnak kell alá-

vetni. E tekintetben az első Népfrent-kormány politikájában szerintem főleg három kérdés érdemel figyelmet:

1. *Léon Blum magatartása a spanyolországi polgárháborúval szemben.* Miután a miniszterelnök először nagy mértékben hajlandó volt fegyvert szállítani a spanyol köztársasági kormánynak, miért változtatta meg véleményét 1936. július 25-én? S miért nem látta előre – azaz július 20-án vagy 21-én – hogy ez a fegyverszállítás nemzetközi bonyodalmakhoz vezethet?

2. *A Szovjetunióval való viszony.* Miért hitte Léon Blum 1936 novemberét megfelelő időpontnak arra, hogy felkérje a szovjet kormányt (egyébként hiába): tanácsolja a mérsékletet a kommunista pártnak? A következő tavasszal, mikor a szovjet diplomácia megpróbált katonai egyezményt kötni Franciaországgal, miért nem igyekezett a miniszterelnök legyőzni a vezérkar ellenállását ebben a kérdésben?

3. *Az Olaszországgal való viszony.* Léon Blum – mikor a nehéz körülmények ellenére is igyekszik enyhíteni a Németországgal való kapcsolatot – miért nem tesz hasonló erőfeszítéseket Olaszország irányában is? Mikor 1937 januárjában megtörtént a „kezdeményezés”, miért gondolta, hogy csupán „középszerű alkudozásról” van szó, melyre nem kívánt semmiféle választ adni, ahelyett, hogy félig nyitva hagyta volna a kaput, mely esetleg tárgyalásokhoz vezethetett volna?

Miért jelenti ki, hogy mélységesen meg van győződve róla: az olasz politika visszafordíthatatlan? Miért ragaszkodik az angol politika nagyobb hajlékonyságától annyira eltűtő merevséghez? Miért nem teszi próbára egy tárgyalás megindításával azok nézeteit, akik nem osztják meggyőződését és még hisznek Mussolini „jó szándékában”?

Jegyzetek

1. Főbb források a L'Oeuvre de Léon Blum. III. köt. 1934–1937, Párizs 1945. c. munkában megjelent beszédek és cikkek kivül: Léon Blum tanúvallomása a parlamenti vizsgálóbizottság előtt, kiadva a Les évènements survenus en France de 1933 à 1945. Témoignages et documents réunis par la commission d'enquête parlementaire. Párizs, dátum nélkül, 1. köt. 121–132., 215–229. és 251–262.; Pierre Cot ugyanezen bizottság előtt tett tanúvallomásának egy passzusa (I. köt. 273–274.); André Blumel 1964 szeptemberében írt feljegyzése, kiadva G. Lefranc: Histoire du Front Populaire, Párizs 1965, 460–466.; Fernando de Los Ríosnak a spanyol miniszterelnökhöz írt levele, megjelent 1936. október 11-én a Popolo d'Italia-ban (V. ö. I. sz. függelék, 407.) és Luis Jimenez de Asua egy

kiadatlan feljegyzése, (V. ö. II. függelék 409.); Documents diplomatiques français 1932–1939. A legfontosabb iratok most jelentek meg a 2. sorozatban, II. és III. köt.

2. E beszámoló elkészítésénél felhasznált sajtóanyag áttanulmányozását a Politikai tudományok Országos Alapítványa kutatója, *Nicole Racine* kisasszony végezte.
3. A nagykövetséget az új nagykövet megérkezéséig egy ügyvivő vezette.
4. Léon Blum-nek a vizsgálóbizottság előtt tett tanúvallomása nem említi a köztársasági elnököt, de megállapítja, hogy „a radikális párt főbb vezetői, Edouard Herriotot is beleértve, ellenséges érzelmekkel viseltettek a fegyverszállítások iránt.”
5. A spanyol tanúvallomások (Fernando de Los Riosé és Jimenez de Asuaé) idézik a miniszterelnök beszédét.
6. L'oeuvre de Léon Blum, III. köt. 417.
7. *Eden, Anthony*: Facing the dictators, I. köt. 382.
8. *Noel, Léon*: L'agression allemande contre la Pologne. Párizs 1946, 139–148.
9. *Gamelin, Gal*: Servir, II. köt. 285.
10. *Coulondre, Robert*: De Stalin à Hitler. Párizs, 1952.